

Ramil Telman oğlu Məmmədov
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
baş müəllim
m.ramil201979@gmail.com

GƏNCƏ-QAZAX ZONASINDA YETİŞDİRİLƏN FARAON BİLDİRÇİN CİNSİNİN MƏHSULDARLIQ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Açar sözlər: bildirçin, faraon cinsi, məhsuldarlıq göstəriciləri, bina, qəfəs, saxlanma şəraiti, yem sərfi

Learning of keeping benefits pharaoh quails' in Ganja-Qazakh zones

Summary

In this article is determined the productivity indicators of pharaoh quails in Ganja-Qazakh zones and is learned their breed usage in the large-scale farms. The reserach work was held in Azerbaijan State Agrarian University's "Veterinary medicine and zoo engineering faculty's" "Educational Center of Quails Breeding" and in the departments of labs "Uninfectious diseases" and "Cattle breeding and fish products produce". It must be noted that, during the bred time of pharaoh quails while applying the optimal feed portion norms getting results are always highly.

Key words: quail, pharaoh, productivity, building, cage, keeping systems, feed scarf

Giriş

Heyvandarlığın tez yetişən sahəsi olan quşçuluğun intensiv inkişaf etdirilməsinə respublikamızda böyük əhəmiyyət verilir. Azərbaycanda son 10-15 ildə xırda və orta sahibkarlıq çox geniş inkişaf etməyə başlamışdır. Sahibkarlığın bir forması kimi bildirçinçilik də əsas təsərrüfat sahələrindən biri kimi formalaşmaqda və inkişaf etməkdədir (1).

Dünyanın bir çox ölkələrində bildirçinçilik geniş gəlirli sahələrdən birinə çevrilməkdədir. Bildirçin sənayesi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həm yumurtası, həm də ətiylə heyvan mənşəli proteini əvəz etmək məqsədiylə istifadə olunmaqdadır. Bu baxımdan, Azərbaycanda bildirçinçilik təsərrüfatlarına meyl xeyli artmışdır. Bildirçin ətinə və yumurtasına respublikamızda olan tələbatın gündən-günə artması bu sahənin uğurlu gələcəyindən xəbər verir (3).

Bildirçinçilik məhsullarının istehsalının artırılmasında və məhsuldarlığın yüksəldilməsində bildirçin cinslərinin artırılması ilə yanaşı bəslənmə, yemləmə, suvarma texnologiyasına əməl olunmasının, binalarda işıq, temperatur və nəmlik rejimlərinin düzgün nizamlanması hesabına tələb olunan mikroiqlimin yaradılmasının mühüm əhəmiyyəti vardır.

Bildirçin əti zərif, solğun, gülü rəngdə olmaqla, kifayət qədər yağlı olur. Bildirçin ətinin kalorililiyi 134 kkal-dır. Bildirçin ətində lizosininin uzun müddətli qalması onun gec xarab olmasına və tərkibinin, keyfiyyətinin itirilməsinə və lazımsız mikrofloranın inkişaf etməməsinə səbəb olur. Bildirçin əti dietik hesab olunur, çünki onun tərkibində olduqca yüksək miqdarda aminturşuları, vitaminlər və minerallar vardır. Bildirçin yetişdirilməsindən fərdi təsərrüfatlarda xeyli gəlir əldə edilir. Ayrı quş növləri ilə müqayisədə yayılan quş xəstəliklərinə davamlıdır, buna əsasən də bildirçin yumurtalarından vaksin və zərdabların hazırlanmasında istifadə olunur.

Alimlərdən (3,4) göstərilir ki, faraon cinsləri döşəmədə, qəfəsli sistemlərdə saxlanıla bilər, lakin onların döşəmə sistemlərində saxlanması zamanı binanın sahəsindən səmərəsiz istifadə edilməməlidir.

Tədqiqat nəticəsində (2,5,6,7) məlum olmuşdur ki, bildirçinləri də döşəmə sistemində saxlamaqla, onlardan yüksək məhsul əldə etmək olar.

Bu sahədə iş aparan alimlər (8,9) göstərilir ki, qəfəsli sistemdə saxlanan bildirçinlərin baş sayının miqdarı döşəməyə nisbətən 2 dəfədən çox təşkil edir. Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin "Baytarlıq təbabəti və zoomühəndislik" fakültəsinin nəzdində illik dövriyyəsi 108

min baş “Bildirçin yetişdirilməsi üzrə tədris mərkəzi” üçün bina tikilmiş, bütün avadanlıqlarla, qəfəslərlə təmin edilmiş burada 6 növ cins bildirçin saxlanılır.

Tədqiqatın aparılmasında məqsəd. Bildirçinlərin mutant formaları olduqca çox olduğu üçün sahibkarlar seçim qarşısında qalırlar. Buna görə də sahibkarlara kömək məqsədiylə müxtəlif bildirçin cinslərinin təsərrüfatda saxlanılmasının səmərəliliyinin araşdırılması qarşıya məqsəd olaraq qoyulmuşdu.

Material və metodlar

Tədqiqat işi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin “Baytarlıq təbabəti və zoomühəndislik” fakültəsinin Vivarimunda əvvəlcə 300 baş faraon cinsi üzərində, sonra isə 1200 baş bildirçin yetişdirilməsi üzrə tədris mərkəzində həyata keçirilmişdir. Bildirçin yetişdirilməsi üzrə tədris mərkəzinin ümumi binasının uzunluğu 13 m, eni 5,5 m-dir. Qəfəslər 4 mərtəbədə ibarətdir, aşağı qəfəsin döşəməsinin yerdən hündürlüyü 28 sm-dir. Qəfəslər divarlardan, ventilyasiya qurğularından, divardakı binanın ön və arxa tərəfindəki işıqlanma mənbəyindən 60 sm aralıda yerləşir. Bildirçinlər saxlanan binada birinci qəfəsin uzunluğu 9 m, eni 1,5 m, hündürlüyü 1,8 m-dir. İkinci qəfəsin uzunluğu 4,4 m, eni 1,5 m, hündürlüyü 1,8 m-dir. Bir böyük qəfəsin uzunluğu 1,8 m, eni 55 sm, hündürlüyü 30 sm-dir. Hər bir böyük qəfəs 3 hissəyə ayrılır. Kiçik qəfəsin uzunluğu 0,6 m, eni 0,55 m, hündürlüyü 30 sm-dir (şəkil 1).

Şəkil 1. Təcrübə üçün istifadə etdiyimiz qəfəslər

Kütləvi artım fərdi bir dəfə WH-B04 UNIT Electronic Kitchen Scale avtomat tərəzində, yumurtanın çəkisini MH-Series Pocket Scale MH-500 0,001 dəqiqliklə tərəzidə, bildirçin cücələrinin çıxım faizini isə Citizen SDC-3824C elektron hesablayıcısında hesablanmışdır. Bildirçinlərin bədən hissələri ölçü lenti, ölçü pərgarı və bucaq ölçən vasitəsilə ölçülür.

Bildirçin ətinin morfoloji analizini və ətin keyfiyyətini öyrənilməsi zamanı hər qrupdan 20 baş olmaqla 49 gündə binada və talvar altında saxlanılan bildirçinlərdən kəsim aparıldı. Ətin morfoloji quruluşunun analizini Livanova T.M. metodikası əsasında aparıldı. Bildirçinlər birinci bölmədə 1-49 günə kimi qalın döşəmə üzərində, ikinci bölmədə 1-49 günə kimi qəfəsdə, üçüncü bölmədə 12-günə qədər döşəmədə sonra isə 49 günə kimi (ilk yumurta verdiyi gündə) kombinə edilmiş sistemdə saxlanılmışdır. Faraon cinsi: Bildirçinlərin lələkləri sarımtıl-qonur olmaqla ağ-qara rənglərlə örtülüb, rənginə görə yapon cinsinə oxşayır. Bu cins amerikalı A.Mars tərəfindən yaradılıb.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi

Tədqiqatın nəticəsi göstərir ki, faraon bildirçin cinsi Azərbaycanın qərb zonasında (Gəncə-Qazax) yaşamağa və məhsul verməyə tez uyğunlaşır. Yeddi həftəlikdə I qrupda xoruzların diri kütləsi 171 qr, fəralərinki isə 231 qr, II qrupda xoruzların diri canlı kütləsi 179 qr, fəralərinki isə 243 qr, III qrupda isə xoruzların diri canlı kütləsi 182 qr, fəralərinki isə 247 qr olmuşdur. Faraon bildirçin cinslərinin saxlandığı 5 ay ərzində binada heç bir qızdırıcı və işıqlanma cihazlarından istifadə edilməmişdir (ilk 12 gündən başqa). İyun-avqust aylarında atmosfer havasının temperaturu 32⁰C çox olduğu günlərdə temperaturu aşağı salmaq üçün iki tərəfli VO-5,6 MUZ oxlu ventilyatorlardan istifadə edilməlidir. Başqa günlərdə, ancaq təbii iki tərəfli olmayan ventilyasiyadan istifadə edilir. Bildirçin saxlanan binlarda işıqlanmaya sərf edilən enerjiyə çəkilən xərci azaltmaq üçün közərmə və halloid lampalarını natrium lampaları ilə əvəz etdik.

Cədvəl 1

Faraon bildirçin cinsinin məhsuldarlıq göstəriciləri

Göstəricilər	I qrup döşəmə	II qrup qəfəs	III qrup kombinə edilmiş	Faraon bildirçin cinsin cins göstəriciləri
49 gündə canlı kütləsi: xoruz qr	171	179	182	185
49 gündə canlı kütləsi: fərə qr	201	213	217	220
49 gündə canlı kütləsi: orta qr	186	196	199	202
İlk yumurta verib, gün	56	62	58	54
Yumurta kütləsi, qr	13,0	12,8	12,7	13
Yumurta vermə, %	70	72	72,6	80
İnkubasiyaya yararlı yumurtalar, %	69	64	66	70

Aldığımız nəticələrdən aydın olur ki, faraon bildirçin cinsi başqa ölkələrdə saxlansa, həmin cinslərdən diri canlı kütləyə, yumurta vermə faizinə, həm də, yumurtasının kütləsinə görə fərqlənir. 1-ci cədvəldən görüldüyü kimi, III qrupda bildirçinlərin 49 gündə canlı kütləsi xoruzlarda 182 qr, fəralərdə 217 qr olmuşdur ki, bu da faraon cinsinin cins göstəricisindən 3 qr azdır. Buna səbəb isə bildirçinləri atmosfer havasında-mikroiqlimi nizamlayan talvar altında saxlanması, yay aylarında bəzən temperaturun yüksək olması, suyun çox içilməsi, yemin az qəbul edilməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Faraon cinsli bildirçinlərin məhsuldarlıq göstəricilərindən olan yumurtanın ilk dəfə verilməsi, yumurtanın vermə faizi, inkubasion yumurtaların miqdarı da III qrupda yüksək olmuşdur. Cədvəl 1-dən görünür ki, faraon cinsi bildirçinlər yay aylarında talvar altında saxlanılsa, onların yetişdirilməsi üçün əlavə enerji itirilmədən bildirçinlər öz cinsi xüsusiyyətlərini qoruyub saxlaya bilər.

Cədvəl 2

49 günlük faraon bildirçinlərinin gövdəsinin uzunluğunun göstəriciləri (sm)

Göstəricilər	I qrup döşəmə	II qrup qəfəs	III qrup kombinə edilmiş	Faraon bildirçin cinsin cins göstəriciləri
Beçə	8,8	8,9	9,0	9
Fərə	9,0	9,2	9,2	9,5
Orta	8,9	9,5	9,1	9,25

Faraon cinsi üzərində Gəncə-Qazax zonasında aparılan tədqiqat işinin nəticələri göstərir ki, onların bədən ölçüləri cinsə məxsus olan göstəricilərdən az da olsa fərqlənir. Cədvəl 2-dən görünür ki, III qrupda beçələrin 49 günlüyündə xoruzların gövdəsinin uzunluğu 9,0 sm, fəralərinki, isə 9,2 sm bərabərdir ki, bu da 49 günlük bildirçinlər üçün çox fərq deyil. Bədən ölçülərinin öyrənilməsi göstərdi ki, bildirçinlər 7 həftəliyə qədər düzgün inkişaf edir. Faraon cinsli bildirçinlərin cins xüsusiyyətlərinin göstəricilərini saxlaya bilərlər.

49 günlük faraon bildirçinlərinin dolğunluq indeksinin göstəriciləri (q/sm)

Göstəricilər	I qrup döşəmə	II qrup qəfəs	III qrup kombinə edilmiş	Faraon bildirçin cinsinin cins göstəriciləri
Beçə	20,1	19,7	20,2	20,5
Fərə	25,7	25,8	26,8	27,4
Orta	22,9	22,7	23,5	23,82

Müxtəlif sistemlərdə faraon bildirçinlərinin saxlanması zamanı faraon bildirçinlərinin dolğunluq indeksi də müəyyənləşdirildi. Ətlik istiqamətli bildirçinlərdə bu göstəricinin öyrənilməsi əsas göstəricilərdən biridir. Bildirçinlər 49 gündən kəsimə getməmişdən əvvəl onların dolğunluq indeksi təyin edilməlidir. Cədvəl 3-dən göründüyü kimi, yenə III qrupda dolğunluq indeksi digər qruplara nisbətən 0,92-1,07 q/sm yüksək olmuşdur.

Nəticə

Aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri göstərir ki, faraon cinsli bildirçinləri Azərbaycanın qərb zonasında saxladıqda cinsin özünəməxsus göstəricilərindən fərqlənmə halları müşahidə edilmir. Hətta, yaz və yay aylarında onların fərdi təsərrüfatlarda 500-1000 baş saxlanması zamanı elektrik enerjisindən olduqca az istifadə edilir. Faraon cinsi Azərbaycanın qərb zonasında bütün il boyu talvarda saxlanıla bilər və onlardan yüksək miqdarda ət və yumurta əldə etmək olar. Bu zaman bildirçinlər 49 gün döşəmə şəraitində qalın döşənək üzərində, 49 gündən sonra isə qəfəsdə saxlandıqda onlardan yüksək göstəricilər əldə etmək olur.

Ədəbiyyat

1. Abasov İ.D. Ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətləri. Bakı, 2011, 640 s.
2. Abbasov S.A., Mehdiyev M.Ə., Ruşanov A.Ə., və b. Heyvandarlıq. Gəncə, 2011, s.68-73.
3. Məmmədov R.T. Faraon bildirçinlərinin yetişdirilmə üsullarının onların ət məhsuldarlığına və ətin keyfiyyət göstəricilərinə təsiri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2017, №2, s. 156-158.
4. Məmmədov R.T. Faraon bildirçinləri binada müxtəlif sistemdə saxlanarkən cəmdəyin kateqoriyalarının öyrənilməsi // Gəncə, ADAU-nun elmi əsərləri, 2018, №3, s.56-58.
5. Tağıyev A.Ə., Adıgözəlova D.M., Gözəlov Y.Q. Bildirçinlərin bioloji xüsusiyyətləri. Gəncə, 2015, 41 s.
6. Бернхардт Ф., Кюне А., Перепела. М.: изд. Аквариум, 2010, 11с.
7. Бондаркв Ф.И. Птицеводства для начинающих (куры, индейки, перепела) М.: изд. АСТ, 2015, 122-135 с.
8. Рахманов А. Разведение домашних и экзотических перепелов. М.: изд. Аквариум, 2011, 216 с.
9. Харчук Ю. Разведение и содержания перепелов. Ростов-на-Дону, Феникс, 2012, 92 с.

Rəyçi: prof. A.Tağıyev

Göndərib: 02.02.2021

Qəbul edilib: 04.02.2021